

044.915

Csörge Csaba • Töll László

Bethlen
Sábor

Erdély aranya
és Észak
oroszlánja

Bethlen Gábor portréja

Gusztáv Adolf portréja

Bethlen Gábor

BETHLEN

044915

263938

A KIÁLLÍTÁS SZERVEZŐJE:
Magyar Tudományos Akadémia

A KIÁLLÍTÁS FŐVÉDNÖKE:
Vizi E. Szilveszter

A KIÁLLÍTÁS VÉDNÖKE:
Pannonhalmi Kálmán

A KIÁLLÍTÁS FŐRENDEZŐJE:
Csörgé Csaba 144308

A KIÁLLÍTÁS LÁTVÁNYTERVEZŐJE:
Nagy András

A KIÁLLÍTÁS BERENDEZŐJE:
Hangay Gabriella

GRAFIKAI TERVEZÉS ÉS SZERKESZTÉS:
Brád Norbert

„AZ AJÁNDÉKOZÁS TÖRTÉNETI LEÍRÁS” ÉS „A TÁRGYAKRÓL” CÍMŰ LEÍRÁS SZERZŐJE:
Csörgé Csaba

„URALKODÓK EGYMÁS KÖZT” CÍMŰ LEÍRÁS SZERZŐJE:
Tóll László 144309

KÖZREMŰKÖDŐK:
Belügyminisztérium • Honvédelmi Minisztérium
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum • Külügyminisztérium
Magyar Nemzeti Bank • Miniszterelnöki Hivatal
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

EGYÜTTMŰKÖDŐ MUNKATÁRSAK:
Batári Ferenc • Eva-Sofi Ernstell
Kovács S. Tibor • Krankovics Ilona • Rozsondai Marianne

KIVITELEZŐK:
Borbély Üveg Kft. • Fábri Design Kft. • Forrás Invest Kft.
Kreatív Otthon Kft. • Realprint Kft.

A MŰTÁRGYAK KÖLCSÖNZŐI:
Déri Múzeum, Debrecen • Iparművészeti Múzeum, Budapest
Livrustkammaren, Stockholm • Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

MŰTÁRGYFOTÓK:
Svéd Királyi Kincstár

FELELŐS KIADÓ:
Magyar Tudományos Akadémia

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

NYOMDAI MUNKÁK:
TIMP Kft.

BUDAPEST, 2004

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár ..... 20 05 ..... sz.

MTAK

0 00002 17355 9

KSK

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet szeretnék mondani mindazoknak, akik a kiállítás létrehozásában munkámat, a közös munkát elősegítették.

Elsősorban *Dr. Pannonhalmi Kálmán* úrnak – az MTA Elnökségi Titkárság vezetőjének –, aki kiváló szervező és diplomáciai tevékenységével döntően hozzájárult a kiállítás megvalósulásához.

Köszönöm a Svéd Királyi Kincstár vezető munkatársának *Eva-Sofi Ernstell* asszonynak, hogy lehetővé tette számomra a könyvben szereplő tárgyak helyszíni tanulmányozását, valamint hogy az ezekről készült fotóanyagot rendelkezésünkre bocsájtotta.

Köszönet illeti a hazai múzeumok (a *Magyar Nemzeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Déri Múzeum*) vezetőit, akik nagyszerű tárgyak kölcsönadásával gazdagították a kiállítás színvonalát, továbbá az együttműködő *Batári Ferenc, Kovács S. Tibor, Krankovics Ilona* és *Rozsondai Marianne* munkatársakat.

Csörge Csaba
a kiállítás főrendezője

A Magyar Tudományos Akadémia az „Erdély aranya és Észak oroszánja” című kiállítás megrendezésével olyan ügyet szolgál, amely hű az intézmény nemzet iránti elkötelezettségéhez, alkalmat nyújt múltunk megismerésére, lehetőséget teremt a történelmi tisztelgésre és nem utolsósorban lehetővé teszi olyan magyar vonatkozású emlékek, relikviák megismerését, amelyek határainkon túl évszázadok óta hirdetik történelmünk egy-egy jelentős korszakát és hozzásegítenek egy egészséges nemzeti öntudat kialakításához.

Bethlen Gábor erdélyi fejedelmünk 1626-ban II. Gusztáv Adolfnak adott ajándék-együttese a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére és szervezésében – ha rövid időre is – magyar földre érkezett vissza és reményeink szerint magával hozta azt a szellemi értéket, amit ajándékozója Európában ez időtájt szinte egyedülállóan képviselt.

Kiállításunk szándéka: felkelteni a figyelmet a múltbéli és a jelenkori svéd-magyar kapcsolatok iránt, és közreadni mindazokat az értékeket, amelyek révén a ma embere, beleértve politikusainkat is, bölcsességet meríthet a történelmi múltból.

Bethlen Gábor krisztusi korban, 33 évesen, 1613-ban lett Erdély fejedelme. Benne tiszteljük az első modern magyar uralkodót, aki jó ösztönrel és nem csekély sikerrel kereste és részben meg is találta a kiutat a rendi feudális állam korlátokká vált keretei közül egy korszerű politikai rendszer kiépítése felé. Nevéhez fűződik az önálló és központosított fejedelmi hatalom létrehozása, a termelés fejlesztése, a kincstári jövedelmek összpontosított gyarapítására s a kereskedelem támogatására épülő új gazdaságpolitika bevezetése, mindazok a győzelmes hadjáratok és kényszerű békekötések, amelyek megőrizték, megszilárdították Erdélyt. Művelődéspolitikája és tudománypártolása, valamint vallási toleranciája tekintélyt szerzett a fejedelemségnek.

A vesztes csaták után többször is török földre menekült. Fő célja: a vallás szabadságának megőrzése, a Habsburg és Török Birodalom közé ékelődött Erdély megerősödésének és fennmaradásának biztosítása. Ezért kapcsolódott be három ízben is az Európában folyó harmincéves háborúba. Felismerte, hogy Erdélyből kiindulva kell Magyarország politikai egységét helyreállítani és erre a harmincéves háború kínálta az alkalmat. Élete legfőbb szándéka Magyarország újraegyesítése volt.

Bethlen Gábor hitéhez és egyházához ragaszkodó buzgó református volt. A más felekezethez tartozókat becsülte és segítette. Támogatta a katolikus Káldi György bibliafordítását is. Gyulafehérvári udvartartása – különösen Bethlen Brandenburgi Katalinnal kötött házassága után – fényűző, messze földön híres fejedelmi udvar lett. E házasság révén lett II. Gusztáv Adolf svéd királynak sógora, akinek Mária Eleonóra volt a felesége.

Bethlen annak ellenére, hogy háborús időkben a fejedelemség bevételeinek kétharmadát fordította a hadsereg építésére, növelni tudta gazdasági és politikai hatalmát, iskolákat építtetett, diákokat küldött a nyugati egyetemekre, híres mesterembereket hívott be, és támogatta a magyar nyelv térnyerését. Erre akkoriban igen nagy szükség volt, mivel – ahogy Kós Károly írja Erdély című művében –, a három részre szakított ország egységesülése helyébe ekkoriban a nemzeti nyelv egysége lépett.

Bethlen Gábor korának egyik legkiemelkedőbb politikusa, a magyar politikai géniusz megtestesítője, a jó magyar vezetők máig ható példaképe volt.

Olyan kortársak között uralkodott, mint a Stuart ház első királya, Jakab (1603-1625), a Romanov dinasztia alapítója, I. Mihály cár (1613-1645), Svédországban a nagy hadvezér, II. Gusztáv Adolf (1611-1632), Dániában a több mint fél évszázadon át uralkodó IV. Keresztély (1588-1648), Franciaországban XIV. Lajos, a „Napkirály” (1610-1643), Spanyolországban IV. Fülöp (1621-1665) és a Habsburg-házban – II. Mátyás halála után – 1619-től 1637-ig II. Ferdinánd.

Az Erdélyi Fejedelemségben a hivatalos nyelv is a magyar lett. Ezért Bethlen 1620-ban Gyulafehérváron magyar tannyelvű protestáns főiskolát alapított, a tehetséges, de javakban szűkölködő ifjaknak ösztöndíjat adott, tudósokat istápolott, s a fejedelmi székhelyet fölújíttatta, csinosíttatta. Mindemellett Bethlen Gábor érzékenyen figyelt a négy bevett vallás, illetve a három nemzet: a székelyek, a szászok és magyar nemesek hatalmi egyensúlyára, valamint a hajdúk, az ortodox oláhok, sőt a zsidók, az idemenekült anabaptisták sajátos hagyományaira, kiváltságaira és közösségi fejlődésére is. Követelt tőlük katonát, adót, szolgálatot, hűséget, de adott nekik létbiztonságot, lelkiismereti- és vallásszabadságot, földet s védelmet identitásuk, vagyonuk megőrzéséhez.

Politikai éleslátásának köszönhetően jelentős uralkodói kapcsolatokat ápolt, köztük Gusztáv Adolf svéd király barátságát és majdani rokonságát.

Köszönetemet fejezem ki mindazon svéd és magyar államférfiaknak, elsősorban *Göran Persson* svéd és *Medgyessy Péter* magyar miniszterelnöknek, akik a Magyar Tudományos Akadémia javaslatára e kiállítás létrejöttében előzetesen megállapodtak, és mindazoknak, itt *Eva-Sofi Erntell*, a Svéd Királyi Múzeum Gyűjtemény- és Kutatási Osztálya vezetőjére, valamint *Pannonhalmi Kálmán* és *Csörge Csaba* urakra gondolok, akik szakértelme és segítsége nélkül ez a kiállítás nem valósulhatott volna meg.

Vizi E. Szilveszter

Vizi E. Szilveszter
a Magyar Tudományos Akadémia elnöke

1580. november 15-én a Bethlenek marosillyei várkastélyának egyik szobájában felsírt egy fiú csecsemő, aki a keresztségben a Gábor nevet kapta. 14 évvel később a messzi Svédországban Stockholmban december 9-én megszületett egy másik fiú, aki később II. Gusztáv Adolf néven vonult be a történelembe. Hogyan is merülhetett volna fel azidőtájt bárkiben is, hogy ez a két fiú felnőttként nagyratörő szövetségről fog tárgyalni. A történelem nem ismeri ugyan „a mi lett volna ha...” kezdetű mondatokat, ezen kiállítás tárgyait szemlélve mégis olyan jól esik álmodozni erről a szövetségről, amely két rendkívüli képességű uralkodó erőit egyesíthette volna...

Iktári Bethlen Gábor neve jól ismert minden magyar előtt, hiszen Erdély legnagyobb fejedelmét tiszteljük benne: a széles látókörű politikust, a kultúra művelt pártfogóját, az igazságos államférfit. A reformátusok hitük hőseként is számon tartják, aki példamutató türelmével más felekezetek tiszteletét is kivívta. Azt már kevesebben tudják, hogy ezt a kiváló jellemet milyen kalandos, megpróbáltatásokkal teli élet formálta olyanná, ahogyan bennünk él.

A harcos léttel járó állandó életveszélyt akár családi örökségnek is tekinthetjük. A Bethlen család őseit a XIII. század közepéig lehet visszavezetni és szinte mindegyikük katonaként szolgálta királyát és hazáját. Nem volt ez másképp a fejedelem Gábor nevű nagyapjával sem, aki még Mohács mezején is küzdött, és apja Bethlen Farkas is számtalanszor mérte össze kardját az oszmán hódítókkal. A vitéz apa magyarországi birtokai török kézre kerültek ugyan, de a török ellen küzdő bátorságát Báthory István (1533-1586) erdélyi fejedelem és lengyel király nagyra értékelte, így a határ menti marosillyei uradalmat kapta új otthonául. Bethlen Farkas felesége, Lázár Druzsina előkelő székely családból származott, az ő rokonsága is a kardforgató, bátor férfiakról híresült el. E két nemes házasságából született a későbbi fejedelem, Gábor és 1582-ben annak öccse István. A két Bethlen fiú életének első évtizedét a végnek számító Marosillyén élte meg, katonák között nőttek fel, így beleszülettek a harcba, eszményük a vitézség volt, melyet apjuk testesített meg. 1590-ben 60 éves korában Bethlen Farkas átköltözött a másvilágra, és az állhatatlan Báthory Zsigmond (1572-1613) fejedelem elvette a két fiútól az uradalmat, így azok anyjukkal együtt Szárhegyre, Lázár András székely királybíróhoz költöztek. Befogadó nagybátyjuk református hiten lévő, örökösen hadakozó, igen vitéz ember volt – maga is a harcmezőn tért meg őseihez 1597-ben – de a fiúk taníttatására a fegyverforgatáson kívül nem sok gondot fordított. Miután Lázár Druzsina is hamarosan elhalálozott, az ifjú Gábor nem kért tovább a rokoni kegyelemkenyérből és maga vette kezébe sorsát. Kérésére rokona, Bocskai István (1557-1606) ajánlására, öccsével együtt Báthori Zsigmond udvarába került apródnak, ahol hamar kitárult a világ az ifjak számára. Rendkívül fontos időszak volt ez, hiszen itt megtanulták a diplomácia és a hadimesterség

Uralkodók egymás közt

alapjait, az udvari élet, az etikett megannyi szabályát, rítusát. Az elkövetkező tíz év Erdély egyik legzavarosabb időszakává vált a „tévelygő szokású” excentrikus zsarnok Báthory Zsigmond uralkodása alatt. A „tizenöt éves háborúba” (1591-1606) Erdély Habsburg oldalán kapcsolódott be – de csak azután, hogy Bocskai vezetésével gyakorlatilag kiirtották az úgynevezett törökpárti, vagyis semlegességet támogató erdélyi főurakat. Az ifjú Bethlen az elhúzódozó háború több csatájában is részt vett, minden bizonnyal a fejedelem testőrségében.

A váltakozó sikerű harcok miatti bizonytalanságok következtében Báthory többször lemondott a trónról a császár javára, majd váratlan visszatéréseivel mindig politikai bonyodalmat okozott. Bethlen már a nagypolitika útvesztőibe is betekinthezett, amikor 1597-ben Bocskait kísérte, aki Prágába ment tárgyalni Erdély átadásáról a császárnak.

Bethlen hűsége és kiváló szolgálatai jutalmául 1599-ben visszakapta atyja birtokait – nem volt már többé vagyontalan udvari apród.

Bár Zsigmond a Habsburg uralkodónak ígérte, mégis unokatestvérére, Báthory Andrásra hagyta a trónt, így az árulást gyanító Rudolf császár (1552-1612) fegyverrel avatkozott be. Végrehajtói Vitéz Mihály (1557-1601) havasalföldi fejedeleme, és Basta György császári hadvezér voltak. Mihály vajda a „tizenöt éves háború” jelentős törökellenes hadvezére volt, és mivel az új fejedeleme hajlandó volt megegyezni a törökkel, ez a fordulat alapján rendítette meg hatalmát. Mint Rudolf megbízottja 1599 októberében a sellenberki csatában súlyos vereséget mért Báthory András seregére, amelynek soraiban ott harcolt és súlyosan megsebesült Bethlen Gábor is, aki nem hagyta cserben a családját felemelő Báthoryakat. A vereség után Báthory Andrászt megölték, és Mihály vajda királyi helytartóként közel egy évig kormányozta az országot. Intézkedéseivel a vajda magára vonta az erdélyi nemesség haragját, akik a felsőmagyarországi főkapitány, Basta segítségét kérték. A vajdával amúgy is bizalmatlan Bastának kapóra jött a lehetőség, és 1600 szeptemberében Miriszlónál csatára kényszerítette Mihályt és megsemmisítette seregét. Nagy nyomorúság köszöntött Erdélyre – Basta zsoldosai, kóborló hajdúk, török portyázók rettenetes kegyetlenkedések között felváltva fosztogatták a föld népét. A hatalmi vákuum ismét felkeltette a már visszavonult Báthory Zsigmond érdeklődését, és 1601 februárjában újból Erdély trónjára ült. Ez azonnal kiváltotta a prágai udvar reakcióját, Basta seregét újjászervezték, és őt magát a császár kegyét visszanyerő Mihály vajdával együtt Erdélybe küldték. Augusztusban Goroszlónál Báthory csatát veszített, elhagyta az országot, a csata után két héttel Basta vallon tisztjei megölték Mihály vajdát. Erdély most már tényleg a császáré lett. Még a borzalmakhoz hozzáadódott kortársak szerint is minden képzeletet felülmúlt, amit a császár katonái műveltek Erdély népével. Az általános elkeseredettség közepette reményt keltett a török segédcsapatok élén újból visszatérő Báthory Zsigmond, Basta harc nélkül kivonult, ám Zsigmond törökjei ott folytatták, ahol

a vallonok abbahagyták. A fejedelem – látván mit okozott –, összeomlott és végleg távozott Erdélyből. A magukra maradt erdélyiek sereggel várták az azonnal visszatérő császári generálist, de az 1602. július 2-án Tövisnél megverte őket. E csatában együtt harcolt Basta ellen az ifjú Bethlen Gábor, és az egyik legtapasztaltabb és legtekintélyesebb erdélyi hadvezér, Székely Mózes (1553-1603), aki még Báthory István keze alatt kezdte karrierjét. A két embert különböző életkoruk ellenére barátság, és azonos politikai felfogás kötötte össze. Mindkettő meg volt arról győződve, hogy a török befolyás a kisebbik rossz, hiszen a már megroppant hatalmú keleti hódítók legalább Erdély belügyeibe alig szóltak bele. A császár erejét és Erdélyhez való viszonyulását Basta vallonjai bizonyították. Az országot megvédeni senkitől nem tudták, de elpusztítani annál inkább. A császár generálisa a katolikus hit védelmének jegyében lépett fel olyan brutálisan, ami a protestáns erdélyieket – így Bethlent is – végképp elfordította a császártól. Mindezen apokaliptikus események magyarázzák Bethlen sokat emlegetett és félreértett „török barátságát”. A fenti események tükrében az is érthető, hogy a vesztes csata után miért török földön keresett menedéket. A törököknek természetesen nem állt érdekében egy császárhű Erdély, így támogatták Székely Mózes erdélyi fejedelemmé választását és Basta György elleni harcát. A nemesség Székely Mózes vezetése alatt 1603 áprilisában még egyszer zászlót bontott a császár ellen és a török segédcsapatokkal megerősített felkelők megfutamították Basta zsoldosait. Május 8-án Székely felvehette a fejedelem címet. A reménysugár azonban hamar kialudt, ugyanis a török segítség fosztogatásai elidegenítették a lakosságot az új fejedelemtől. Az új havasalföldi vajda, Radu Serban éppen harcba bonyolódott a törökkel, így nem lett volna jó seregei hátában egy törökbarát Erdély. Haladéktalanul kihasználta ezért a kedvező helyzetet, haddal vonult Székely Mózes ellen és mivel a székelyek tömegesen csatlakoztak hozzá, az új fejedelem július 17-én Brassó környékén csatát veszített és elesett. Bethlen megint itt küzdött öreg barátja mellett, és csak vitézségének és szerencsésének köszönhette, hogy élve megmenekült. Visszatértek a rettenetes idők, Basta ismét bevonult, Bethlen és társai megint török földre kényszerültek mint „bujdosók”. Ekkor érett vezérré az ifjú Bethlen. Szellemi képességei, tárgyalási készsége, nyelvtudása, türelme, megfontoltsága, politikai hajlékonysága fiatal kora ellenére avatott vezetővé tették. Amikor a török attól tette függővé támogatását, hogy a „bujdosók” fejedelmet választanak maguk közül, Bethlent jelölték! Mivel ellenzői is akadtak, az emigránsok egységét mentendő inkább visszalépett. Szokatlanul bölcs döntés egy lépésnyire a hatalomtól... Kiváló politikai érzéke azt súgta, hogy nem jött még el az ő ideje. Meg kell várnia, amíg ellenzői elbuknak mellőle a politika porondjáról, s addig is fontosabbnak vélte a mozgalom egyben tartásával fáradozni hazája sorának jobbra fordításáért, mintsem személyes ambíciótól vezérelve beleugrani az ingatag fejedelemségbe. Honnan merít ez a fiatalember 23 éves korára ennyi

Székely Mózes
Ralkodók egymás közt

politikai bölcsességet? Eddigi élettapasztalatából: szeme előtt zajlott egy örület határán egyensúlyozó fejedelem ámokfutása. Kisemmizve, árván volt kénytelen mások szolgálatába szegődni, gyerekfejjel könyörtelen csatákban vett részt, testét már ekkor számtalan sebhely borította. A vészterhes időkben barátai és ellenségei egyaránt hullottak körülötte, a pártharcok során maga is sokszor került a halál árnyékába. Hol megbecsült vitéz, hol „pogányok” segítségére szoruló földönfutó. Ám Bethlen Gábor lelke egészséges maradt, és meg tudott maradni lankadatlanul küzdő magyar nemesnek.

Az erdélyiek kálváriája, a „tizenöt éves háború” pusztításai Magyarországot sem kerülték el. A háborúk miatt teljesen elszegényedett császári udvar sajátos módon próbált pénzhez jutni, felségsértési perekbe keverték a magyar főurakat, majd kivégzésük után elkobozták vagyonukat. Bocskai István is kiszemelt áldozat lett. Bethlen akkoriban szerette volna megnyerni őt egy Habsburg-ellenes felkelés élére. Bocskai már régóta gyanús volt a felső-magyarországi kapitánynak, Belgiojoso grófnak, de bizonyosságot pont Bethlen szolgáltatott neki, amikor egy rajtaütés során a menekülő Bethlen hátrahagyott iratai között megtalálták Bocskaihoz írott leveleit. Bocskainak nem maradt más választása – vállalta a nyílt harcot. A nemzeti mitológiánk részévé vált Bocskai szabadságharc történetében – Bocskai István törökök általi elismerésében, majd Magyarország és Erdély fejedelmévé választásában – oroszlánrésze volt Bethlen Gábornak. Bocskai generálissá, tanácsossá nevezte ki a valamikori szegény rokont, akinek hűségét hatalmas birtok-adományokkal igyekezett meghálálni. A fejedelem 1606. december 29-én bekövetkezett váratlan halála nehéz helyzet elé állította hívét, ugyanis Bocskai végrendeletében Báthory Gábort (1589-1613) jelölte meg utódként, ám az erdélyi rendek Rákóczi Zsigmondot (1544-1608) választották fejedelemmé 1607. február 9-én. Bethlen kitarzott az ifjú Báthory mellett, és két évvel később sikerült is lemondatni az öreg és tehetetlen Rákóczit.

Bethlen életének valószínűleg legnagyobb tévedése volt az ifjú Báthory fejedelemmé választásának támogatása. Talán az őt felemelő családhoz való hűség, a barátság, vagy a megnyerő fiatalsába vetett remény tévesztette meg? Ma már nehéz erre magyarázatot találni. Az új fejedelem országglásáért Erdély és maga Bethlen is nagy árat fizetett. 1608. március 7-i beiktatása után Báthoryn lassan elhatalmasodott a hatalmi mánia, uralkodását irreális politikai tervek erőszakolása, mértéktelen adók, az ősi kiváltságok durva megsértései kísérték. Magánélete botránys és kihívó volt. Féktelenül ivott, még híveinek feleségét is szabad prédának tekintette. Néhány év alatt sikerült szinte mindenkiel meggyűlöltetnie magát, saját emberei szerveztek ellene merényletet, amelynek megghiúsulása után a teljesen kiszámíthatatlan és törvénytelen zsarnokság következett. Számos főembert ítélet nélkül kivégeztetett vagyonáért, egymást követték a hatalmas pénzbe kerülő vad mulatságok – egyszóval Erdélyt az örület irányította.

Mindez szöges ellentétben állt Bethlen józanul hideg, becsületes, törvénytisztelő, államférfiúi gondolkodásával. Hamar nyilvánvalóvá vált hogy a megannyi csatát végigküzdő veterán alkalmatlan az udvaronc szerepére. A fejedelem tettei és életvitele olyannyira elidegenítette egymástól a hajdani két barátot, hogy uralkodásának vége felé Báthory nyíltan mentora életére tört. Bethlen Gábor ismét a törökökhöz kényszerült menekülni... A török vezetés mérlegelte a megbízhatatlan Báthory eltávolítását, akarattá akkor erősödött, amikor kiderült, hogy a hatalmát féltő fejedelem nyíltan szövetekezett a Habsburg uralkodóval, II. Mátyással (1557-1619), felajánlva neki Erdélyt. A régi, Basta György nevével fémjelzett idők rémképét látta mindenki, és a Porta egyértelmű árulásként könyvelhette el a dolgot, hiszen az erdélyi fejedelem hatalmához mindig kellett a szultán engedélye és jóváhagyása. Törökországi tartózkodása alatt Bethlen minden kapcsolatát felhasználta, hogy Báthoryt elmozdítsa. Mivel számos támogatóval és barátal rendelkezett a szultáni államgépezet döntéshozói között, nem volt kétséges, hogy a törökök kit fogják támogatni. A szultán segítsége nem volt jelképes, jelentős sereggel engedte el pártfogoltját, sőt a két román vajdát is mellérendelte. A mintegy 80 000 főnyi had igen hamar eldöntötte a fejedelemség sorsát. A fővezér Szkender pasa Kolozsvárott összehívta az országgyűlést, és parancsára Báthoryt letették méltóságáról, Bethlen Gábort pedig 1613. október 23-án erdélyi fejedelemmé választották. Báthoryt négy nappal később menekülés közben hajdúk ölték meg. Erdély életében új korszak kezdődött. Bethlen megválasztását a legendákkal ellentétben nem csak a török fegyverek biztosították.

A sokat szenvedett földnek szüksége volt egy kiegyensúlyozott, jó kapcsolatokkal rendelkező valódi államférfira, aki a rendek számára is jó választásnak tűnt. Az alacsony, zömök, de arányos testalkatú dús üstökű, nagy szakállú, sötét arcú, sebei miatt mereven mozgó férfi nem lehetett megnyerő első pillantásra. Van azonban a róla készült portréknak egy közös vonása – mindegyik átható, szuggesztív szempárral ábrázolja a fejedelmet, amely tekintet még évszázadok múlva is mély benyomást tesz a szemlélőre. Ezek a vizsgálódó szemek egy rendkívül racionális, hűvös, elemző elmére utalnak. Mind az, amit Bethlen életéről tudunk, megerősíti ezt. Minden politikai tettét a fennálló probléma megoldása motiválta, nyoma sem volt érzelmeknek. Munkatársait jól választotta meg, váratlan helyzetekben is gyorsan és józanul döntött, legyen az bár politika vagy hadügy. Csak az eredmény fontos, amelyhez vezető utat a leggonoszabban elő kell készíteni – így lehetne összegezni módszerét.

Uralkodásának kezdetével lezárult egy negyedszázados véres korszak, amikor az erdélyi nemesség több mint egyharmada halt erőszakos halált.

Irányítása alatt Erdély minden szempontból fénykorát élte. Hatalmának egyik alappilléret nyilvánvalóan a rendelkezésére álló vagyon jelentette. Ezt részben az árulóktól elkobzott birtokokból nyerte, részben abból, hogy sok erdélyi áru-

cikkre fejedelmi kiviteli monopóliumot vetett ki, amiket azután külföldön a kincstár értékesített, hatalmas haszonra szert téve. Törvényei, rendeletei szabályozták és behajthatóvá tették az adókat, ezenkívül a korabeli merkantilista gazdaságpolitikának megfelelően a készpénzbevételt jelentő kereskedelmet támogatta leginkább. E hatalmas vagyonból bőven juttatott a művelődésre is, korának híres tudósait hívta Erdélybe, támogatta a könyvkiadást és a diákok peregrinációját. Kapcsolatai segítségével haza akarta hozatni Isztambulból Mátyás híres Corvináit. Bár nem taníttatták, tekintélyes műveltségét önerejéből szerezte meg, tudott latinul, kiválóan beszélt törökül. Jellemző, hogy még táborba sem szállt könyvtár nélkül... Két új iskolát is alapított, a kolozsvárit és a nagyszombatit. Mint hitbuzgó – de nem vakbuzgó! – protestáns mindent megtett felekezetéért és annak pásztoraiért, cserébe elvárta a tiszta, példamutató életet, a törvények betartását és a hűséget. Érdekes vonása jellemének hogy, a jezsuiták pedagógiai módszereit oly nagyra tartotta, hogy megengedte nekik, hogy a fejedelmi székhelyen iskolát működtessenek, annak ellenére, hogy az ellenreformáció élharcosai voltak.

Másik szívügye az ütőképes hadsereg megszervezése és fenntartása volt, és ettől sem sajnálta a pénzt. Bethlen Gábor tökéletesen látta, hogy az önálló Erdély egyik záloga az egységes és szabad Magyarországnak. De azt is jól tudta, hogy ez a „függetlenség” csak a török hatalom elfogadásával valósulhat meg, amely kapcsolat ápolása és tiszteletben tartása elsőrendű feltétele Erdély megtartásának. Szemei előtt az egységes Magyarország megteremtése lebegett, külpolitikáját is ennek a szolgálatába állította, mindehhez egyik legfontosabb eszköze volt hadserege. Fő erejét a székelyek, a hajdúk, és a nyugati hadviselésben járatos zsoldosok adták.

A harmincéves háború (1618-1648) hozta el azt a lehetőséget, hogy Erdély és Bethlen kilépjen a nemzetközi politika színterére. Ugyanez a gyilkos vallásháború volt az, amely összekötötte Bethlen Gábor és II. Gusztáv Adolf életét. A harmincéves háború kitörésének egyik oka az egész Európát megosztó katolikus-protestáns ellentét, a másik a Habsburg-birodalom hegemon törekvéseivel való szembenállás volt. Mindezeket át- meg átszötte ezer más állami, dinasztikus vagy egyéni érdek, így a konfliktusba hamar „belekeveredett” szinte minden európai ország. Az erdélyi fejedelem is hamar felismerte, hogy eljött az idő a legfőbb ellenségnek tartott Habsburgok erejének megroppantására. Reményeit tovább erősítette, hogy a csehek még a királyságot is felajánlották neki, ha magyar királynak is megválasztják. Ez azonban még messze volt, és a cseh rendek Pfalzi V. Frigyes választófejedelemet tették meg királynak, nem kis keserűséget okozva ezzel Bethlennek. Csalódásán túltéve magát 1619. augusztus 26-án 30 000 katonájával elindult Csehország felé annak megsegítésére. Útközben elfoglalta a felső-magyarországi városok jelentős részét, gondosan ügyelverá, hogy ne mint hódító, hanem mint a protestáns hit védelmezője és felsza-

badító érkezzen. Október 14-én elfoglalta Pozsonyt, és szövetségeseivel hamarosan körülfárta Bécsset. Sajnos innét kénytelen volt visszafordulni, mert Lengyelország felől támadás érte, mely az Erdélytől való elvágással fenyegetett. Bár ez később veszélytelennek bizonyult, Bécs felszabadult és a csehek is magukra maradtak. Ekkor már ülésezett a pozsonyi magyar országgyűlés, amely 1620. január 8-án Magyarország fejedelmévé választotta Bethlent. A fejedelem rendkívül ügyesen taktikázott, szövetséget kötött Pfalzi Friggyessel, majd fegyverszünetet kötve Habsburg II. Ferdinánddal (1578-1637), visszavonult Kassára. A fejedelem jócskán megnövekedett politikai súlyát jól jelzi, hogy 1620. augusztus 25-én, a besztercebányai országgyűlésen királlyá választják. Ő mégis ellenáll a régi álom beteljesülésének, mert a koronázási hitlevél kitételei jól mutatják számára, hogy hatalma csak névleges lenne. Eközben a cseh hadszíntéren a Habsburgok felé billent a mérleg, ugyanis a császár 1620. november 8-án a fehérhegyi csatában döntő csapást mért a cseh rendekre. Rettenetes megtorlások következtek, a menekülő cseh protestánsok tömegesen érkeztek Bethlenhez. II. Ferdinánd béketárgyalásokat kezdeményezett a fejedelemmel, amely az 1622. január 6-án aláírt nikolsburgi békével ért véget, amellyel II. Ferdinánd elismerte az önálló Erdélyt. 1623-ban Bethlen ismét hadba szállt a császár ellen, de lényeges sikert nem ért el, 1624 májusában megkötötték a nikolsburgi békét megerősítő második bécsi békét.

Bethlen Gábor sikereit árnyak is kísérték. 1622. május 13-án elveszítette feleségét és támaszát Károlyi Zsuzsannát. Az erők egyensúlyát látva Bethlen váratlan dolgot tett, 1624-ben megkérte II. Ferdinánd lányának, Cecília Renátának a kezét, reménykedve egy törökellenes szövetségben. Elutasították, így leánykérő követeit a brandenburgi választófejedelemhez György Vilmoshoz küldte. A lutheránus fejedelem kisebbik lányának, Brandenburgi Katalinnak (1604-1649) kezét kérte meg, akinek nővére, Mária Eleonóra egy másik uralkodó felesége lett. Ez az uralkodó II. Gusztáv Adolf svéd király volt. Az 1626. március 2-án Kassán nagy pompával megült lakodalom sógorokká, a hadi helyzet és a politika alakulása pedig szövetségessé tette a két férfit.

Ki volt ez a király, akit „észak oroszánjaként” tisztel az utókor? IX. Károly (1550-1611) és Holsteini Krisztina legidősebb fiaként látta meg a napvilágot. Bethlenhez hasonlóan hamar önállósodnia kellett, mindössze 17 éves volt, amikor apja halálakor a trónra került. Nehéz helyzetet örökölt, IX. Károly három befejezetlen háborút is hagyott a fiára. Belső ellenzéke is jelentős volt, hiszen apja saját unokaöccsét, Zsigmondot taszította le a trónról, majd kegyetlenül leszámolt annak híveivel. Tovább bonyolította helyzetét, hogy Zsigmond Lengyelország katolikus királya (1587-1632) is volt, és állandóan számolni kellett visszatérési kísérleteivel. A kincstár üres volt, a hadsereg kivérzett, mindenképp békét kellett teremteni. A „megörökölt” dán háború nagyon rosszul ala-

kult, csak angol közvetítéssel sikerült békét kötni 1611-ben. Svédország hatalmas hadisarc fizetésére kényszerült. A másik örökség, a lengyel viszály függőben maradt, inkább Zsigmond svédországi híveinek aknamunkájától kellett tartani. Az igazi erőpróba a harmadik, az orosz háború lett, amelynek véres csatáiban Gusztáv Adolf férfit és hadvezérré érett. Célja már nem az orosz trón megszerzése volt, mint apjának, hanem a Baltikum meghódítása, hogy az orosz birodalmat elszakítsa kikötőitől. Sikerrel járt, az 1617-es sztolbovai békével Oroszországot teljesen elvágta a Balti-tengertől. A katonai sikerek lehetőséget adtak a nemességgel való viszonyának rendezésére. Ennek fő letéteményese a király közvetlen barátja és tanácsadója, Axel Oxenstierna kancellár volt. Ez a kiváló államférfi zseniális érzékkel vonta be a svéd arisztokráciát az államapparátusba, megbecsülést és felemelkedést kínálva nekik ezzel. A nemesség kötelességének tekintette szolgálni az államot, ezáltal gyakorlatilag megszűnt a rendi alkotmányos harc. Egyszerűen fogalmazva Gusztáv Adolf erőszak nélkül lehetett abszolút uralkodó. Mindehhez szükség volt a király személyes varázsára is. Kortársai szerint lenyűgöző szónok és vitázó volt. Hatalmas termete, vörhenyes haja és szakálla közismert fizikai erejével párosulva, megjelenésének vitathatatlan tekintélyt adott. Az óriásban jó és nyílt lélek lakozott, környezetével és katonáival mindig közvetlenül viselkedett és uralkodótól szokatlan módon tanácsadóitól a kritikát is eltűrte. Katonái rajongtak érte, hiszen közöttük nőtt fel, velük élt, a táborban csak színes válszalagja különböztette meg tőlük. Rendelkezett a vezetők egyik legfontosabb képességével: biztos érzékkel választotta ki a megfelelő embereket a legkülönbözőbb feladatokra. A király impulzív zsenialitását tökéletesen kiegészítette kancellárjának hűvös, tudományos józansága. Együttműködésük eredménye Svédország nagyhatalommá emelkedése volt. Reformjaik két fő csapást követtek, az egyik a már említett államigazgatás átalakítása volt állandó és önállóan is dönteni képes szaktestületek felállításával. Bethlenhez hasonlóan a király is személyes ügyének tekintette az oktatás támogatását. Megalapította a dorpati egyetemet és hatalmas összegeket juttatott az uppsalai universitásnak.

Maga is művelt uralkodó volt, latinul, németül, angolul folyékonyan beszélt, a göröggel is elboldogult, szívesen olvasgatta az ókori szerzőket. Átfogó történelmi és jogi ismeretekkel rendelkezett, és csakúgy, mint sógora, ő is tisztában volt a teológia rejtelmeivel, vallásos volt, de tőle szintén távol állt a vakbuzgóság.

Mint láttuk Bethlen Gábor egész életét hadban töltötte. Nem volt ez másképp Gusztáv Adolffal sem. Az orosz hadjárat lezárásával Lengyelországban kellett háborúznia unokabátyja ellen, aki soha nem tett le a svéd trón visszaszerzéséről. Ez az elhúzóódó véres összeütközés elhozta a svéd hadsereg teljes reformját. 1620-ban elrendelte az általános hadkötelezettséget, amely a 15 és 50 év közötti férfiakra vonatkozott. Szakszerű, állandó gyakorlatozással, a mai értelemben vett kiképzéssel tanították be az összehangolt harctéri mozgásokat. Vasfe-

gyelem uralkodott a közkatonától a vezérekig, még a káromkodást is büntették! A katonák egyenruhát kaptak, és a testületi szellem erősítésére ezredjelvényt viseltek. Mivel a svéd élőrő korlátozott volt, a király rájött, hogy a svéd katonai sikerek záloga a kiképzés által megnövelt tűzerő és a mozgékony mesteri alkalmazása lehet. Ennek megfelelően csökkentette muskétásai fegyvereinek súlyát, amelytől ezek jóval kezelhetőbbé váltak és pusztító, összehangolt sortűzek leadására képze ki őket. Bevezette a papírba előre csomagolt, kimért puska- porból és golyóból álló töltést, ami leegyszerűsítette és meggyorsította a lövés leadását. Lovasságát a lengyelektől eltanult módon a kivont karddal, zárt tömbben végrehajtott elsöprő rohamra szoktatta, elhagyva a régi, nehézkes, pisztolyal lövöldözve intézett támadásokat. Legnagyobb horderejű újítása a tüzérség szervezésében és alkalmazásában történt. Csak három löveg űrméretet hagyott meg a régi tizenhat helyett, ágyúit ezredtüzérségbe szervezte és a gyalogság közvetlen támogatására használta. Itt is alkalmazta az előre csomagolt töltényt, amivel megháromszorozta ágyúinak tűzgyorsaságát. Minden technikai újításra fogékony volt, például ő volt az első hadvezér, aki teleszkópot használt a harc- téren. II. Gusztáv Adolfot reformjai a zseniális alkalmazási elvekkel együtt a „modern háború atyjává” tették.

Az új hadsereg vezérével káprázatos győzelmeket aratott Lengyelországban. A svéd hadsereg 1621-ben módszeres ostrommal bevette a rendkívül megerősített Rigát, öt évvel később muskétásai Wallhofnál cafatokká lötték Zsigmond csapatait. Bátorságára mi sem jellemzőbb, hogy mindig elől volt, akár csatában, akár tűz alatt lévő erődítések szemlélénél. 1627-ben a dirschau-i rohamban toroklövés érte, Gdansk ostrománál golyót kapott altestébe. A lengyel háború 1629-ben hatalmas svéd területi nyereséggel zárult.

Ez volt az a háború, amely a két uralkodót összekapcsolta. Gusztáv Adolf 1626-ban – a közös protestáns ügyre hivatkozván – nyíltan felszólította Bethlent a beavatkozásra. Kettőjük közül azonban az erdélyi fejedelem volt nehezebb helyzetben. Ámbár nagyon nem szerette a katolikus lengyel királyt, neki nem volt közvetlen érdeke megtámadni a lengyel köztársaságot, hiszen komoly szerződések voltak a két állam között, és a Portától is engedélyt kellett volna szerezni. Bethlen szívesebben látta volna, ha egyesített erőik közvetlenül a Habsburg területeket támadták volna, amelyhez még török segítséget is próbált szerezni. Mindezek alapján nagyon udvariasan elutasította uralkodótársa ajánlatát. Némi szünet után 1627 őszén Gusztáv Adolf Strassburg Pál nevű követét küldte a fejedelemhez, igyekezvén rábeszélni a lengyel hadjáratra. Most már Bethlen is fogadóképesebb volt. Ebben az időben a protestáns szövetség sorozatos kudarcokat szenvedett a katolikusoktól, és már nem volt ki mellett harcolni. A lengyel háborúban esetleg megszerezhető korona új hatalmi pozíciót és kárpótlást nyújthatott volna. A sokat tapasztalt fejedelem természetesen rögtön felmerült, hogy a svéd király magának akarja a lengyel koronát, és az rémálomnak

tűnt, hogy a győztes svéd-erdélyi koalíció svéd lövészei és magyar huszárai egymásnak rontva véres csatában döntik el Lengyelország sorsát... Épp ezért ismét udvarias halogató választ adott, és trónigényét először diplomáciai úton próbálta körülbástyázni a Portánál, az orosz cárnál, és a környező országoknál. Ez a diplomáciai egyezkedés már meglehetősen nehézkesen ment, elsősorban azért, mert a fejedelem már igen beteg volt, és gyenge képességű szélhámusokat választott követeknek. Visszatekintve már nem lehet megmondani, hogy sikeres lehetett volna-e egy utolsó „nagy játszma” a lengyel trón megszerzéséért. Gusztáv Adolfnak sógora politikai sakk-húzásaira adott választát már soha nem tudhatjuk meg, mivel a szövetség realizálódása előtt Bethlen Gábort 1629. november 15-én sírba vitte a vízibetegség. Korai halálával így elveszett annak a politikai szövetségnek a lehetősége, amely változást hozhatott volna az európai hadszíntéren és a politikában.

Észak katonakirálya mindössze három évvel élte túl sógorát. A lengyel háború lezárása után beavatkozott a harmincéves háborúba, és jól képzett serege számos győzelmet szerzett a protestánsoknak. A katonahalál a csatamezőn érte 1632. november 16-án Lützennél. Bár pontos leírás nincs róla, úgy tűnik, hogy a harctérre leereszkedő ködben a rövidlátó király elszakadt saját csapataitól, és a császári lovasok közé keveredett. Átlőtték a könyökét, a veséjét, majd a halántékákapott golyó végzett vele. Véres ruhái, golyó tépte bőrkabátja megrázó mementóként ma is láthatók a stockholmi Királyi Fegyvertárban kiállítva.

Az itt bemutatott tárgyak két olyan férfiúra emlékeztetnek, akik bár soha nem találkoztak, valószínűleg jól megértették volna egymást. Sorsukban, jellemükben megannyi közös vonás volt. Mindkettőjüket országuk felemelésének vágya hajtotta, párosulva a legkiválóbb uralkodói és katonai erényekkel. Akaraterejük, tehetségük, elhivatottságuk úgy változtatta meg a gondviselés által rájuk bízott ország sorsát, hogy életük népük történelmében legendává nemesedett.

„*Svécia királyának, ő Felségének
Császárnak ő Felségének és ifjú királynak ő Felségének két ló után harmadik jó
lovamat...*

Egy türkés és zöld dupletokkal ezüstös, aranyos kazul nyerget...

Egy szkofium aranynyal varrott, veres bársony öreg szerecsen czafrangot...

*Egy általtördelt, aranynyal bevert, türkéses, rubintos, jaspisos, rojtos homlok előű
(aranynyal bevert) lóra való szerszámot...*

Egy rubintos, aranynyal bevert ló orrára való...

Egy rubintos lónyakára való vertet...

Egy türkéses és jaspisos merő ezüst hüvelyű pallyot...

Egy rubintos, türkéses, veres bársony, tiszta szép arany hüvelyű kardot...

Egy hat tollu, tiszta jaspisos, rubintokkal rakott arany botot...

*Egy bokor tiszta ezüst, meg (öreg) türkésesekkel, rubint balastokkal rakott karmány
kengyelt...*

Egy veres bársony, szkofiummal varrott lóra való pokróczot..."

...És a küldöttség Bethlen Gábor fejedelem mérhetetlen értékű kincsegyüttesének ajándékával megérkezett Stockholmba, II. Gusztáv Adolf udvarába. Időpontját illetően azonban történetünk két külön szálon fut.

A stockholmi Királyi Kincstár korábbi publikációi 1626-ra datálják az ajándékozás évét, a magyar levéltári adatok szerint azonban csak Bethlen Gábor halálát megelőzően, 1629-ben, testamentumában jegyzik fel az eseményt.

A svéd kutatók az ajándékozás tényét összekapcsolják az 1626-os év történéseivel, miszerint ebben az évben követek útján indul meg Stockholm és Gyulafehérvár között a stratégiai elgondolások összehangolása.

Gusztáv Adolf követe Filip Sadler, egy Lengyelország elleni közös háború tervével érkezik az erdélyi fejedelemhez, továbbá jókívánságokat ad át a Brandenburgi Katalinnal kötött házassága révén sógori viszonyba került svéd uralkodótól.

A lengyel koronát azonban Zsigmond király halála után Bethlen Gábor egyedül kívánta megszerezni, ezért kitért a közös hadművelet terve elől.

Feltételezhetően engesztelésül, diplomáciai ajándékként küldte az akkoriiban is jelentős értékű kincsegyüttest.

Ez tehát történetünk svéd változata, amelyről korabeli írásos emlék nem tanuskodik.

Magyarországi kutatásaink igazolják az 1624-től rendszeres diplomáciai kapcsolatfelvételt Gusztáv Adolf és Bethlen Gábor között, továbbá azt, hogy 1626-ban a svéd diplomatát egy Dreyling nevű erdélyi követ kísérte vissza Stockholmba. A küldöttség bizonyára fejedelemhez illő ajándékot is vitt a svéd uralkodónak, de erről feljegyzések nem maradtak fenn.

Írásos bizonyítékként tehát a bevezetőben „Bethlen Gábor fejedelem végrendeletéből” idézettek, valamint Kemény János írásos visszaemlékezései tekinthetők, aki 1623. augusztus 14-én került a gyulafehérvári udvartartásba.

Ő a következőket írja le:

„Testamentumot is tőn halála előtt többel fél esztendőnél, legálván királyi, császári, és kinek-kinek méltóságához illendő jókat, német császárnak, Svécia királynak hatalmas főlovakat gazdag szerszámokkal, török császárnak gazdag ezüstmosdókat...

Testamentumosoknak rendelé az öreg Bethlen István öccsét gubernátort, Kovacsóczy István cancelláriust és Mikó Ferenc főkomornikot, kik effectuálják dispositioit.”

És bizonyára „effektuálták diszpozícióit”, hiszen a fejedelem végakarátának teljesítése kötelező volt, és az ajándékozás ezzel megtörtént feltételezhetően 1629-ben, halálának évében.

Az időpontot illetően úgy a svéd, mint a magyar feltételezés külön-külön is megállja helyét, pontosítása a jövőbeni kutatás feladatát fogja képezni.

Miből is áll az a kincsegyüttes, amely Bethlen Gábor ajándékának tárgyát képezi, és amelyet a Svéd Királyi Kincstár hozzájárulásával az MTA kiállításán bemutatunk?

A kor legbecsesebb ajándéka, amelyet két uralkodó adhatott egymásnak, általában a lovas felszerelés volt, amely gyakran kiegészült hozzátartozó fegyverekkel is.

Esetünkben a lovasfelszerelés oszmán-török eredetű, a XVI. század második feléből és a XVII. század elejéről, központi darabja egy pompás, drágakövekkel gazdagon ékesített, aranyozott ezüst nyereg, díszesen kivarrt vörösbársony ülésel, szárnyakkal és lófartakaróval.

Tartozéka a kantár a homlokrózsával, a szügyelő; egy nyaklódísz és egy kenyelpár. Ezek megjelenése, kialakítása tökéletes összhangban vannak a nyereg gazdagságával, művészi ötvösmunkáról tanuskodik.

A szablya, a tör és a buzogány ékszerfegyvereknek számítanak, a pengéken kívül minden fém aranyból van és a drágakövek sokasága a hétköznapi használatukat kizárja.

A szablya különös értéke, hogy pengéje harci kialakítású, súlyos damaszku-szi acélból készült és káprázatos díszítése a markolattal és hüvellyel való összeépítéssel egyidőben készült.

A kiállított buzogány hatalmi jelkép, hiszen nefritlapos fej kialakításával harci használatra alkalmatlan volt. Tollainak háromszög alakja azonban azt valószínűsíti, hogy megrendelője, készítője erdélyi-magyar fejedelmi-főúri ajándéknak szánta, miután formavilága egyedülállóan csak a XVI. századi magyar területre volt jellemző. Az oszmán-török buzogányok fejformája döntően gömb-, vagy körtealakú, a nyugati „tollasbotok” háromszöglemezei pedig profiláltak voltak.

Bizonyára a szeráj legkiválóbb ötvösei és hímzőasszonyai készítették a rendkívül gazdagon kidolgozott tárgyakat, amelyeken díszítő stíluselemeikben a sokszínűség figyelhető meg.

A stílussteremtés a szultáni udvarból, a szerájbeli műhelyekből indult ki, a díszítőházból: a nakkashane-ből és azok vezető mestereitől. Az általuk kialakított motívumok, növényi ornamentika, nem csak a képzőművészetben, hanem az ötvösségben és az iparművészet más területein is alkalmazásra kerültek.

Nyugat-Európához hasonlóan azonban a török művészetet is az új stílusok megjelenése mellett a régiakkal való együttélés, átfedés jellemezte. Tárgyainknál is ez a gyakorlat figyelhető meg, amikor a rumi, a szaz és egyéb elemeket véljük felfedezni, azonban egyértelműen oszmán közvetítésben.

A kincsegyüttes szinte minden darabja a szultáni székvárosban, Isztambulban készült, némelyikében pecsét formájában fellelhető a szultán kalligrafikus kézjegye a tugra, amelyik minden esetben tartalmazta „az örökké győzedelmes” szavakat.

Tárgyakról

A tárgyakról

A tárgyak kormeghatározásánál kiváló bizonyításul szolgálhatott volna a tigrák megfejtése: „*a szultán és apjának neve*”, amely a lószerszámok közül csak a nyereg esetében volt sikeres, a többieknél az állapotromlás miatt feloldhatatlannak bizonyultak. Maradt tehát az iparművészeti sajátosságok időbeni behatárolása, amely a tárgyak zömét a XVI. század második felére datálta; a felületek zsúfolt díszítése, a firuzekári technika alkalmazása, stb. alapján.

Kelet kincseinek láttán jogosan feltehető a kérdés, hogy a virágzó kultúrájú Erdélyből és annak kivételes tehetségű fejedelmétől miért éppen oszmán-török eredetű ajándékot kapott „Észak Oroszlánja”, Gusztáv Adolf.

A három részre szakadt Magyarország legdinamikusabban fejlődő része Erdély volt, ahol a művészetekben két irányzat valósult meg. Bethlen, aki nem csak szerette a szépet, hanem óriási erőfeszítések révén tenni is tudott érte; a festészet, szobrászat, építészet terén követte az európai stílusfejlődést, az iparművészetben azonban a keleti hatás volt a térnyerő.

Erdély művészetébe már korábban a XV–XVI. század óta egyre több szeráj-beli stíluselem épült be, kedvelté váltak a török tárgyak: a főúri kastélyokba, fejedelmi udvartartásban elmaradhatatlan kellékeivé lettek a keleti selymek, szőnyegek, fegyverek és ötvösremek. Bethlen Gábor maga is előszeretettel vásárolt török és itáliai közvetítéssel ezekből az alkotásokból, de emellett udvarában az olasz építészek, üvegfúvók, stukkátorok társaságában török ötvösök és hímzőasszonyok is megtalálhatók voltak.

Anyagi erőfeszítéseit példázza, hogy csak a gyulafehérvári palota berendezéseit szolgáló keleti eredetű textíliák, szőnyegek 1629-ben körülbelül 50.000 forintot értek, ami Erdélynek öt évi adóját tette ki a szultáni udvar részére.

Kelet és annak iparművészete tehát nagy becsben állt, nem csak Bethlen Gábor, hanem a nyugati uralkodók megítélésében is. Ajándékának értékét ezen felül is nagy mértékben növelte a tárgyak elkészítésénél felhasznált nemesfémek és drágakövek sokfélesége.

Amennyiben a svéd királynak írott testamentumot részleteiben vizsgáljuk, úgy feltételezhetően Gusztáv Adolf udvarába jóval több tárgy érkezett a lovasfelszerelésből és fegyverekből, mint amit jelenleg számon tart a stockholmi Királyi Kincstár. A XVII. században Krisztina királynő leltárkönyve tesz említést utoljára Bethlen Gábor ajándéktárgyairól, amelyet a királyi fegyvertár inventárumába jegyeztek be. Ismereteink szerint az elmúlt évszázadok során a múzeum anyaga többször költözött, végleges helyén 1851-től állították ki ezeket a kincseket.

Reményeink szerint a fegyvertár jövőbeni kutatásainak eredményeként a hiányzó darabokkal kiegészülve gyönyörködhetnek a látogatók Szent István és Mátyás király után talán legkiválóbb uralkodó fejedelmünk Bethlen Gábor választott magyar király nagybecsű emléktárgyaiban.

Tollas buzogány

- XVI. század második fele
- Nefrit, arany, zománc, rubin, fa

Hossza:	795 mm
Fej hosszúsága:	140 mm
Toll hosszúsága:	114 mm
Toll szélessége:	44 mm
Toll vastagsága:	6 mm
Nyél hosszúsága:	655 mm
Nyél átmérője:	25-30 mm
Súlya:	1020 gr
Leltári szám:	10912

- A nefritlapokból kialakított hattollú (kettő hiányzik) buzogányfej hengeres vashüvelyével fanyélre ül fel.
- A háromszögletű nefritlapok mindkét oldala, valamint ütőfelülete inkrusztált, aranyból készült indalevél és virágmotívumok díszítik.
- A virágszirmok közepében tokos foglalatban tollanként 42 darab rubin helyezkedik el. A fejet a vashüvelyre hatágú, rubin foglалású gyűrű rögzíti, melynek lezárását 5 darab (1 hiányzik) rubinnal ékesített, rekeszzománc díszítésű gomb biztosítja.
- A tollak alsó elhatárolása inkrusztált, virágszirm foglalatba helyezett 6 darab rubinköves nefritgyűrűvel történt.
- A henger alakú fanyél teljes felülete, valamint a tollak közei aranylemezzel borítottak. Az aranylemez teljes egészét domborított, vésett (nyomokban) niellózott, spirálisan haladó ornamentika, leveles-virágos indák sokasága díszíti.

tollas buzogány aranylemez borítású nyéllal

tollasbuzogány fej, inkrusztált és rubinfoglatatú nefritlapokkal

Zabllya

- XVI. század második fele
- Pengéje az 1500-as években készült
- Nefrit, rubin, türkiz, arany, acél, fa és bársony

Teljes hossza: 905 mm

Leltári szám: 10794

• A fegyver kialakítása jellegzetesen oszmán-török, pengéje fokéles, enyhén íves formájú. A rajta található kard-kovácsjegy alapján Hasszan al Miszri, az „egyiptomi Hasszán” munkája, és készítési ideje korábbi mint a markolattal és a hüvellyel történő összeépítés.

Penge hossza: 845 mm (vonásban)

Szélessége: 40 mm

Görbület mélysége: 90 mm

Pengeél vastagsága: 7-6 mm

Fokél hossza: 235 mm

• A penge kovácsolása, szerkezet-kialakítása damaszkuszi eljárással készült. Díszítése egyoldalon, fokél irányában döntően tűziaranyozással történt, a feliratozás pedig tausírozással.

• A pengetőltől 115 mm távolságban egy 115 mm hosszúságú, nyújtott mihráb fedti a lapszélességet. Ezen belül egy feliratot magában foglaló medallion, egy kör alakú kartus virág és sásleveles ornamentika, valamint 5 darab virágszirom foglalatú rubin található.

• A mihráb körvonalai által bezárt felületet összetett kínai felhőmotívumok sokasága telíti meg. A pengéfok mentén húzódó, 17 mm szélességű, 380 mm hosszúságú mezőben, szíromalakú foglalatban 8 darab rubint fogazott élű sáslevelek és lótuszvirágok fognak körül kitöltve a felületet.

• A fok, markolattól induló fokélig tartó szakaszán ismétlődő jelleggel levelek közé zárt virágsziromok arany díszítése látható.

fegyverkovácsjel

penge díszítése

Szablya

- Markolata ívben előre döntött, a pengenyűvány lezárása a csúcsban végződik. Az ún. „keresztvas” és markolat öntött aranyból készült, melyet gyantával töltöttek ki a penge rögzítése céljából.
- A markolat külső oldalán központi helyet foglal el egy nagyobb és kisebb medalion, továbbá 4 darab tokos foglalat, amelyek alapdíszei az ún. firuzekári technikával, rekeszbe rakott türkizlapocskák.
- A nagyobbik medalionon 5 darab, a négy tokos foglalatban egyenként 2 darab virágsziromba helyezett rubin található.
- A markolat hátsó oldalán egy kisebb medalion és négy tokos foglalatú, rekeszelt türkizberakás, belső és külső gerincén rozettában, 12 darab türkiz és 10 darab rubin látható.
- „Keresztvasa” öntött, négyzet keresztmetszetű, felületeit vésett, poncolt virágmotívumok borítják, valamint tokos foglalatban 48 darab nagyméretű, csiszolt, de szabálytalan alakú türkiz, hegyikristály, ametiszt, rubin drágakövek díszítik.

a szablya markolata

Szablya

• A szablya hüvelye aranyból készült száj-, közép- és saruveretekkel tagolt, a fatokot zöld színű bársony borítja.

Hossza:	870 mm
Szélessége:	50 mm
Fatok vastagsága:	23 mm
Szájveret hossza felkötő boglárval:	235 mm
Középső boglárhossz:	65 mm
Saruveret hossza:	120 mm.

• A veretek külső oldalain firuzekári technikával díszített, imitált és tagolt medalionok, boglárók rajzolódnak ki, rajtuk tokos foglalatú türkiz és rubin drágakő ékítéssel.

• A rekeszbe zárt türkizlapocskák felületén szíromfoglalatú rubinok helyezkednek el. A szájverethez kapcsolódó karéjos medalion és a középső boglár belső oldalán található a turbán alakú, grezdelte felkötőgyűrű a szíjkarikával együtt.

• A száj- és saruveret belső, kardfoktakaró felülete rozettába foglalt rubinokkal és türkizkövekkel díszített. A veretek hátsó felületein vésett arabeszk virág- és indamotívumok láthatók.

• A kardhüvely aranszerelvényein összesen 93 darab rubin, 24 darab türkiz, 6 darab ametiszt és 3 darab olivin drágakövet helyeztek el.

hüvely középveret

hüvely saruveret

hüvely szájveret

Díztőr

- XVII. század első negyede
- Arany, acél, fa

Hossza:	320 mm
Hüvely hossza:	205 mm
Markolat hossza:	115 mm
Penge hossza:	195 mm
Penge szélessége:	32 mm
Leltári szám:	10792

- Kétélű pengéje enyhén hajlított, rombusz keresztmetszetű, damaszkuszi eljárással készült dísztelen acél.
- Markolata két részből áll, az ún. „keresztvasból”, – amely öntött aranyból készült és türkizgyűrűvel lezárt tagolatú, valamint magából a markolatból, amelynek famagja aranylemezzel borított. Az aranylemezt domborított és vésett virágszirmok, indák sokasága díszíti, oly módon, hogy közüket megponcolták.
- A markolat teljes felületén, külső és belső oldalán tokos foglalatban 63 darab türkiz, 41 darab rubin, 29 darab olivin csiszolt drágakő található.
- A hüvely hátoldalán, az aranylemezen ismétlődő motívumok, indákkal összekötött lótuuszvirágok és sáslevelek domborított, vésett és poncolt arabeszkés képei jelennek meg. A hüvely vége előtt megszűnik a domborítás, és az alaplemezből imitált, vésett felületű veret rajzolódik ki.
- A hüvely külső oldala, a markolathoz hasonlóan 18 darab rubin, 15 darab türkiz, 25 darab olivin drágakő foglalással borított, domborított, vésett és poncolt közül aranylemez, amely a „keresztvas” takarásában kizárólag vésett.
- A hüvelyvéget lezáró gomb hiányzik.

hüvely hátoldali nézete

Nyereg

- XVII. század első negyede
- Ezüst, türkiz, smaragd, ametiszt, fa, bőr

<i>Hossza:</i>	<i>540 mm</i>
<i>Nyeregtalp távolsága:</i>	<i>350 mm</i>
<i>Első kápa magassága:</i>	<i>350 mm</i>
<i>Hátsó kápa magassága:</i>	<i>330 mm</i>
<i>Szárny (függöny) szélessége:</i>	<i>510 mm</i>
<i>Szárny (függöny) hosszúsága:</i>	<i>940 mm</i>
<i>Leltári szám:</i>	<i>9043</i>

- Jellegzetesen oszmán-török munka, kialakítása magaskápás - az elülső kápa kissé felemelkedik, a hátsó enyhén hátradől és félkörívesen lezárul. Vörösbársony szárnyai az üléspárnázathoz egybefüggően kapcsolódnak.
- A fa nyeregtalpakat bőrrel vonták be, melyekről 2-2 felrántószíj függ alá.
- A kápák vésett, aranyozott ezüstlemez borítású, szultáni tugrákkal ellátott felületét tokos foglalatú drágakövek díszítik. A szeráji bélyegzőn – tugrán – IV. Murád szultán (1623-1640) és apja, I. Ahmed szultán (1603-1617) kalligrafikus kézjegye olvasható.
- Az egymásba kapcsolódó levél- és indadíszek jellegzetes arabeszkos motívumok, az áttörések alatt többszínű selyematlasz tűnik át.
- A kápák fő díszei a nagyméretű tokos foglalású smaragdok, amelyeket ametisztek és türkizek vesznek körül, és borítják be az áttört ezüstlemezek felületét.
- Az elülső kápat 5 darab smaragd, 14 darab ametiszt és 47 darab türkiz ékíti, míg a hátsóban 5 darab smaragd, 5 darab ametiszt és 56 darab türkiz számlálható meg.
- A hátsó kápnál 2 darab szíjkapcsos karika található, a farmatring rögzítéséhez.
- Az ülés és a hozzá kapcsolódó hossznegyszög alakú, bőralátétes nyeregszárny aranykófiomos hímzésű, az üléspárnázat hátsó felén és a hátsó kápa mögött tulipán díszítés található.
- A függöny közepét szegfű, két oldalát tulipán minták díszítik.

nyereg oldalsó nézete

Nyereg

nyereg elülső nézete

nyereg alsó nézete

nyereg kiterített nézete

Szereg

*hátulsó nyeregkápa
üléspárnázat díszítése*

hátsó nyeregkápa

elülső nyeregkápa

szultáni tugra

szárnydíszítés

Lótakaró

- XVI. század második fele
- Bársony, skófiium hímzés

Hossza: 1230 mm

Szélessége: 600 mm

Leltári szám: 6206

- Téglalap alakú, vörösbársony felülete két részre; tükörrre és a keretsávra tagolódik, melyek díszítése arany- és ezüst skófiiumhímzéssel történt.
- A tükörben a 3 pár sarlóívű fogazott levéldísz egy töből kinövő virágos ágakat fog közre; a keretsávban mandorlák és virágszirmok váltakoznak, közüket sáslevelek töltik ki.
- A hátsó nyeregkápa felőli részen körbeszegett hasíték figyelhető meg, mely a farmatring átvezetését biztosította.
- Borítéka kék bársony, bélése nyers színű vászon
- A takaró külső vonalát 3 oldalon lótvuszvirágmotívumsor és rojtozat zárja le.

lótakaró bordúrdísz

Lótakaró

lótakaró középmező-díszje

lótakaró bot...

Kengyelpár

- XVI. század második fele
- Ezüst, türkiz, akvamarin

Hossza:	215 mm
Szélessége:	130 mm
Magassága:	175 mm
Leltári szám:	9045, 9046

- Jellegzetes oszmán-török kengyel, mely aranyozott ezüstből készült, külső oldalán drágakő ékítéssel.
- Felkötője öntött, vésett növényi ornamentikával díszített, kengyellemezhez csatlakozása aszimmetrikus, belső felén elhegyesedő bordával, a külső oldalán csupán a lemeztetőhöz szegecselve.
- A kengyellemez ló felőli oldalának teljes felületét domborított, vésett arabeszk virág- és indamotívumok szövevénye telíti meg, a külső oldalán felszegecselt rozetta foglalású 2x24 darab nagyméretű türkizkő látható, amelyek köze véséssel díszített.
- Téglalap alakú talpalója vésett, közepén virág, levél- és indadíszítésű többkaréjú medalion helyezkedik el, melyet négy felől kínai felhőmotívum fog közre, a sarkokat egynegyed, a közöket pedig fél-medalionok töltik ki.
- A talplemez két hosszanti oldalát golyómintasor zárja le.
- A talpalók belső felületein ezüst-mintavételi nyom, a türkizkövek között a szultáni tugrapecsét látható.

Kengyelpár

szultáni tugra

talpaló alsó néző

kengyel hátoldala

Kantár homlokrózsaival

- XVI. század második fele
- Ezüst, rubin, smaragd, türkiz, nefrit, selyem, bőr

Hossza: 1020 mm

Homlokrózsa ovál átmérője: 140 mm és 160 mm

Leltári szám: 31233

- A kantár és homlokrózsa alapja a kikészített bőr, amelyre niellózott ezüstlemez rátéteket fűztek fel.
- Az ezüst bújtatók 35x55 mm és 20x55 mm méretűek, felületük áttört, vésett kínai felhőmotívumok által közrezárt lótuszvirág díszítéssel. A két különböző méretű veretforma felváltva borítja a szíjazatot, a zárótag csúcsívesen lekerekített, számráhat alakú.
- A fejkantár homlokszíjhoz kapcsolódásánál 65x65 mm-es, négyzet alakú, tagolt, áttört díszes oldalanként 3 darab rubin ékesítés látható.
- Az áttört bújtatók alatt a szíjazat teljes felületére applikált selyemAtlasz, piros, zöld és arany színű szövés mintában került elhelyezésre.
- A homlokrózsa alapja kikészített bőr, selyemAtlasz borítással, amely ezüstskófiúmmal szegélyezett, felette ovális, áttört, vésett ezüstlemez, melyet szabadon álló lótuszvirágok keretelnek.
- A középpontban tokos foglalatú arany inkrusztaált nefritlap helyezkedik el, virágsziromba foglalt 1 darab türkiz, 4 darab smaragd (1 darab hiányzik), 4 darab rubin drágakővel.
- A felületen 16 darab foglalt türkiz (1 darab hiányzik) és 4 darab rubin látható.
- A homlokrózsa alsó félkörívén a bőralátétre rögzített sallang található, amely Z és S sodratú sárga és piros selyem zsinórzatú, csomózott ezüstfémszál díszítéssel, végein rojtba kibontva.

sallangvégek

Lantár homlokrózsával

homlokrózs

a homlok- és fejkantár csatlakozó dísze

Szügyelő

- XVI. század második fele
- Ezüst, rubin, türkiz, nefrit, selyem, bőr

<i>Hossza:</i>	<i>1400 mm</i>
<i>Szügyrózsa átmérője:</i>	<i>125 mm</i>
<i>Leltári szám:</i>	<i>9046</i>

- A vállszíjakból és sügyrózsából álló (ugratószi) hiányzik) sügyelő a kantárral azonosan egy készletbe tartozik.
- Alapja a selyematlasszal applikált kikészített bőr, amelyet a szíjazatnál váltakozó méretű ezüstveretek, bújtatók borítanak, a rózsát pedig lezárt kerületű ezüstlemez.
- A veretek 65x45 mm és 65x22 mm nagyságúak, felületük áttört és vésett, a kínai felhőmotívumok által közrezárt lótvuszvirágok niellózmánc díszítésűek. A nyereghez csatlakozó vállszíveret számárhát alakú.
- A sügyrózsa áttört mintájú ezüstlemez kerületén tokos foglalatban 3 darab türkiz és 3 darab rubin látható.
- Közepontjából magasan kiemelkedik az arannyal inkrasztált, 60 mm átmérőjű kerek nefritlap, szíromfoglalatú 4 darab rubin és 5 darab türkiz ékítésével.
- A rózsza középső tagolatának ezüst peremébe 12 darab türkizt foglaltak be.

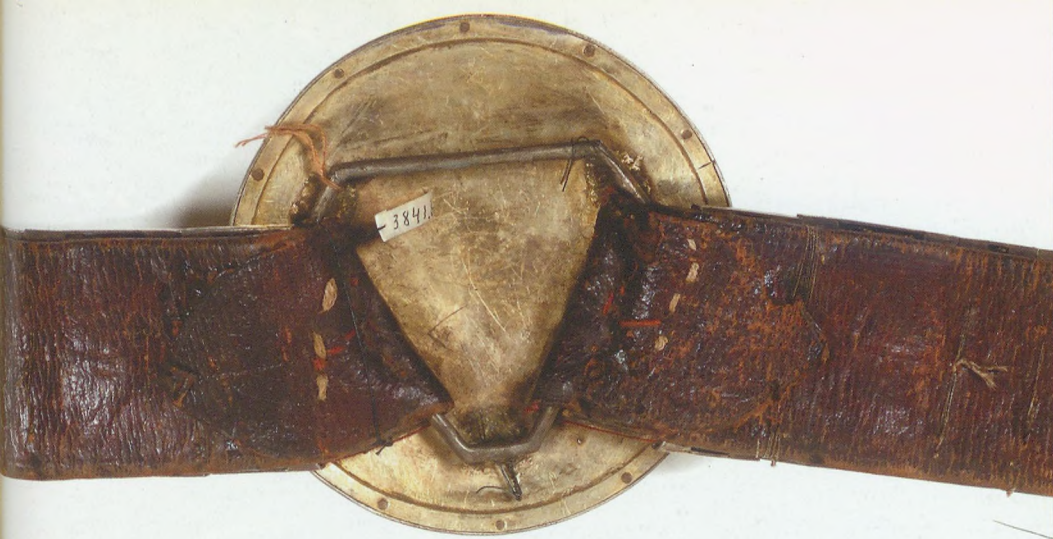

Zügyelő

vállszij végeret

szügyrőzsa hátoldala

szügyrőzsa

Nyaklódísz

- XVII. század eleje
- Ezüst, nefrit, rubin, smaragd

Hossza: 350 mm

Leltári szám: 30326

• Nem szokványos, ovál alakú török niellózott nyaklódísz. Két oldalán az alaplemezből kialakított díszes nyúlványhoz egy-egy ezüst „anker” típusú láncköteg kapcsolódik – közepén vésett, hatszögletű közbenső idommal – végében nyaklósíj csatlakozó karikával.

• A medallion többkaréjos, csigavonal díszítésű, felületét ismétlődő levélmotívumok töltik ki. Középpütt ovál nefrit látható, amely arannyal inkrusztált és szírom alakú foglalataiban 3 darab rubin (egy hiányzik) és 3 darab smaragd található.

• A nefritlap tokos foglalását oválgűrű zárja le, melyet 13 darab rubin és 13 darab smaragd drágakő ékít.

Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin esküvője alkalmából megjelent köszöntők:

- WOLPHIUS, Ioannes: *Sacrum nuptiale*. Kassa 1626. = MTAK Kéziratár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Ráth 615 (RMNy 1365)
- TEUTOVILLANUS, Andreas: *Corona nuptialis*. Bártfa 1626. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM II 46 (RMNy 1349)
- ERYTHRAEUS, Johann: *Cento Virgilianus...* Kassa 1626. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM II 47 (RMNy 1359)

Az államférfi Bethlen; eskü, törvények, határozatok:

- *Rerum in Transsylvania anno...* 1613. Kolozsvár 1613. — Az 1613. okt. 22-i fejedelmválasztó országgyűlés határozatai, és az új fejedelem eskü alatt tett ígéretei. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM I 2° 62 (RMNy 1058)
- *(Articuli dominorum regnicolarum trium nationum Regni [Tran]sylvaniae...)* Kolozsvár 1619. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM I 2° 63 (Sztripszky I 1888/95)
- *(Articuli dominorum baronum, magnatum et nobilium... Regni Hungariae...)* Kassa 1621 = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Ráth 583/koll. 8 (RMNy 1241)

Bethlen diplomáciai lépései kelettel és nyugattal:

- [BALÁSFY Tamás]: *Magyar országnak mostani állapotjáról...* Bécs 1621. – a budai pasa levele Bethlen Gáborhoz = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM I 4° 216 (RMNy 1234)
- *Bethlen Gábor levele* Szebenből 1613. dec. 30-án Hatvani Zsigmond főispánnak autográf aláírással = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: MTAK K 341/1451
- *Bethlen Gábor levele a belga szövetséges rendekhez.* – Az Esterházy-család birtokában lévő vegyes iratok. (Végvári összeírások, katonai utasítások, autográf levelek és levélmásolatok, diplomáciai iratok, békeszerződések másolatai.) = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Ms 11.163
- *Bethlen Gábor levelei, politikájával kapcsolatos iratok.* 1608–1620. (másolatok) = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Tört. 4° 115

A tudománypártoló fejedelem, a gyulafehérvári Bethlen-Collegium:

- *Leges collegii Albensis Bethleniani antiquae...* 1627 = A Bethlen Gábor által alapított gyulafehérvári Collegium törvényei Bethlen aláírásával és pecsétjével. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Egyh. és Bölcs. 2° 19

Fejedelem tükrök – fejedelmi erények. Bethlen érdemei az iskolázás és könyvgyűjtést illetően:

- MILOTAI NYILAS István: *Speculum trinitatis...* Debrecen 1622.– A bevezetésben Bethlen Gábor érdemeiről a vallás, a taníttatás és könyvek gyűjtése terén. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM I 8° 461 (RMNy 1262)
- PATAKI FÜSÜS János: *Királyoknak tüköre, melyben abrazattyok szépen ragyog és tündöklök...* Bártfa 1626. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM I 8° 34 (RMNy 1347)

Bethlen Gábor személyéről:

- *Effigies Principum omnium Transsilvaniae...illuminatae* – Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin színes akvarellje. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: Tört. Régészet 2° 3
- PLOSARIUS, Dorotheus: *Oratio apologetica pro serenissimo Gabriele Bethleno.* Posonii 1624.– Álnéven, hamis nyomdahellyel megjelent nyomtatvány Bethlen védelmében, feltevések szerint Eszterházi Miklós költségén. = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM II 500 (App. 123)
- *La mort de Bethleem Gabor prince de Transsylvanie.* Troyes 1621 [!]. Híradás Bethlen Gábor haláláról = MTAK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye: RM IV 647

Térképek:

- DEUTECHUM, Johannes: *Nova et recens emendata totius regni Ungariae...delineatio.* Amsterdam 1624
- JANSSONIUS, Johannes: *Hungaria.* 1628
- JANSSONIUS, Johannes: *Transylvania.* 1628
- OTTENS, Joachim: *Novissima tabula. Regni Hungariae.* 1740
- SPEED, John: *The map of Hungari[!].* 1626.

- **Bethlen Gábor mentéje:** virágos bársony mente, ezüst és aranyfonálból készült paszománnyal díszített, a hagyomány szerint Bethlen Gábor tulajdonába tartozott egykor.

XVII. század eleje

Magyar Nemzeti Múzeum

Leltári szám: 1950.177

- **Brandenburgi Katalin díszruhája:** ezüst és aranyozott ezüstoffonallal hímzett bársony „magyar váll” és szoknya, a hagyomány szerint Bethlen Gábor erdélyi fejedelem második feleségének, Brandenburgi Katalinnak díszruhája.

Erdély, 1626-1629.

Magyar Nemzeti Múzeum

Leltári szám: 1954.664

- **Reneszánsz láda:** négy orozslán karmos lábon áll, háromosztású homlok-
lap középbetét lapján egy egész és két fél rozetta.

Anyaga: diófa

Magyarország, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 53.3972.1

- **Reneszánsz láda:** elől egy-egy torzfejes, volutás lábon áll, homlokclapon sima fekvő téglalap formátumú keretelt mezőben, akkantuszleveles indadísz, kulcslyuk alatt címer, kétoldalt pillaszter akkantusz levelek között torzfejjel.

Anyaga: diófa

Itália, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 62.1439.1

- **Itáliai láda:** négy pogácsa lábon áll, háromosztású homlokclap, középbetét-
lapján keretben fekvő női alak.

Anyaga: diófa

Itália, XVI. század vége

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 5354

- **Magyarországi (?) láda:** elől két orozslán karmos lábon áll, előlapon sima fekvő téglalap formátumú keretelt mező, kétoldalt férfi, ill. női félalakos pil-
laszter.

Anyaga: diófa

Itália, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 59.1837.1

- **Karosszék (4 db):** négyhasábos lábon áll, elől áttört. Kétoldalt és hátul sima lécmerevítő, ülése téglalap alakú, karfa egyenes, csigában végződő, háttámla téglalap alakú, felül kétoldalt faragott dísz.

Anyaga: diófa, meggyzínű bársony

Magyarország, XVI-XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 57.484.1-3,6

- **Karosszék:** négyhasábos, levélsorral díszített, négyoldalt faragott léccel merevített lábon áll, ülés, háttámla téglalap alakú, karfa enyhén előre lejtő, kartámasztó csigában végződik.

Anyaga: diófa, új szürkészöld marhabőr

Magyarország, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 71.41.1

- **Hátasszék (4 db):** négyoldalt hevederekkel összekötött, hasábos lábon áll, elől a két láb és támla pillérei között gazdag faragással díszített kartusszerű lap. Kétoldalt és hátul sima lécmerevítő, ülése téglalap alakú, karfa egyenes, csigában végződő, háttámla téglalap alakú, felül kétoldalt faragott dísz.

Anyaga: diófa

Itália, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 13015

- **Hátasszék:** négyhasábos, hátul és kétoldalt sima léccel, elől középen egy egész, alul-felül egy-egy férkartus alakú lappal merevített lábon áll, ülése téglalap alakú, háttámla akkantuszlevélben végződő, két oldalpillérét felül egy nagyobb, középen egy kisebb, alul egy félkartus alakú lap köti össze.

Anyaga: diófa

Felső-Magyarország, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 54.132.1

- **Hátasszék:** négyhasábos, hátul és kétoldalt sima léccel, elől középen egy áttört, faragott léccel merevített lábon áll, ülése téglalap alakú, háttámla akkantuszlevélben végződő, két oldalpillérét felül egy magasabb, alul alacsonyabb, áttört faragású lap köti össze.

Anyaga: diófa

Itália, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 68.90.1

- **Hátasszék:** négyhasábos, hátul és kétoldalt sima léccel, elől középen egy egész, alul-felül egy-egy félkartus alakú, középen eltérő anyagú, falemezzel borított, lappal merevített lábbon áll, ülése téglalap alakú, háttámla akkantuszle-velben végződő, két oldalpillérét felül egy nagyobb, középen egy kisebb, kartus alakú lap köti össze, melyek jávorborítású középmezejét berakás díszíti.

Anyaga: dió-jávorfá

Felső-Magyarország, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 19922

- **Skorpiós szőnyeg:** középmezőben elefántcsontszín alapon, három „pálca-tengely” között, két sorban váltakozó állású palmetták, amelyek skorpiókra emlékeztetnek. A bordűr főszávjában fehér alapon sárga-piros rozetták hármasszelelvelel váltakoznak.

Usak, XVII. század

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 7.968

- **Csillagos Usak szőnyeg:** középmezőben terakottaszínű tükör, közepén nagy kék „csillag”, két végén egy egész és két fél medalion, bordűr kék alapon felhőszalagos, rozettás inda.

Usak, 1600 körül

Iparművészeti Múzeum

Leltári szám: 76.250.1

Kiállításra kerülő erdélyi érmek :

Déri Múzeum, Debrecen

- *Szapolyai János (1538-1540)*
  1. Arany; Nagyszeben, 1540; Resch. I/45
  2. Arany; Kolozsvár, 1540; Resch. I/1.
- *I. Ferdinánd (1552)*
  3. Feles tallércsegely; 1552; Resch. I/12
- *II. János (1550-1571)*
  4. Tízszeres arany; v.j.n.; 1565; Resch. I/12.
  5. Arany veretű obolus; H.-P.; 1565
- *Báthory István (1571-1575)*
  6. Arany; Nagybánya, 1586

- *Báthory Kristóf (1576-1581)*

7. Nyolcszoros arany; v.j.n.; 1577
8. Egylapú tallér; v.j.n.; 1581; Resch. 25.

- *Bocskai Erzsébet (1577)*

9. Tízszeres arany; v.j.n.; 1577; Resch. 1.

- *Báthory Zsigmond (1581-1602)*

10. Tízszeres arany; v.j.n.; 1590; Resch. 8/42.
11. Arany; Kolozsvár; Resch. 166.
12. Tallér; v.j.n.; 1589
13. Tallér; v.j.n.; 1595; Resch. 197.
14. Tallér; v.j.n.; 1596; Resch. 211.
15. Másfeles tallércsegely; Nagybánya; 1597; Resch. 220.

- *Brassó város, mint Báthory Zsigmond pártfogója*

16. Tallércsegely; Brassó; 1661; Resch. 2.

- *Bocskai István (1604-1606)*

17. Tízszeres arany; v.j.n.; 1605; Resch. 3.
18. Négyszeres arany; Szeben; 1606; Resch. 31.
19. Vastag tallér; v.j.n.; 1606; Resch. 29. (ott, mint arany)

- *Rákóczi Zsigmond (1607-1608)*

20. Tízszeres arany; v.j.n.; 1607; Resch. 1.

- *Báthory Gábor (1608-1613)*

21. Tízszeres arany; Szeben; 1611
22. Hatszoros arany; v.j.n.; 1613; Resch. 185.
23. Ötszörös arany (garas pénzverő után); Nagybánya; 1610
24. Kétszeres arany; Szeben; 1613; Resch. 66/56.
25. Negyed arany; v.j.n.; 1610; Resch. 73.
26. Nagy garas; Nagybánya; 1610

- *Bethlen Gábor (1613-1629)*

27. Hármás garas; Nagybánya; 1610; Resch. 96.
28. Garas; Nagybánya; 1611; Resch. 139.
29. Garas; Nagybánya; 1612; Resch. 139.
30. Garas; Nagybánya; 1613; Resch. 209.
31. Tízszeres arany; v.j.n.; é.n.; Resch. 66/65
32. Tízszeres arany; v.j.n.; 1616; Resch. 12.
33. Arany; v.j.n.; 1620; Resch. 41.

- 34. Tízszeres arany; Körmöcbánya; 1621; Resch. 61.
- 35. Tízszeres arany; Körmöcbánya; 1622; Resch. 164.
- 36. Tízszeres arany; Nagybánya; 1622; Resch. 156.
- 37. Tízszeres arany; Nagybánya; 1628; Resch. 443.
- 38. Aranyveretű denár; Nagybánya; 1621
- 39. Két és feles tallércsegely; Szeben; 1627; Resch. 384.

- *Brandenburgi Katalin (1629-1630)*
  - 40. Tízszeres aranyérem (ovális); v.j.n.; é.n.; 43x34mm, 33,2 g
Resch. 77.

- *I. Rákóczi György (1630-1648)*
  - 41. Tízszeres arany; Kolozsvár; 1631; Resch. 3.
  - 42. Kétszeres arany; Gyulafehérvár; 1632; Resch. 7/a.

- *II. Rákóczi György (1648-1660)*
  - 43. Tízszeres arany; Nagybánya; 1652; Resch. 53.
  - 44. Kétszeres aranycegely; Gyulafehérvár; 1657; Resch. 116.

- *Barcsay Ákos (1658-1660)*
  - 45. Tízszeres arany, nyolcszögű csegely; v.j.n.; 1660; Resch. 12.

- *Kemény János (1661-1662)*
  - 46. Tízszeres arany; Kolozsvár; 1661; Resch. 3.
  - 47. Háromszoros arany; Kolozsvár; 1661

- *Apafi Mihály (1661-1690)*
  - 48. Huszonöttszörös aranycegely; Fogaras; 1675; Resch. 212.
(tízszeres arany)
  - 49. Tízszeres arany; Nagyszeben; 1663; Resch. 114.
  - 50. Kétszeres aranycegely; Szeben; é.n.
  - 51. Kétszeres tallércsegely; Szeben; 1664

- *Thököly Imre (1682-1690)*
  - 52. Négyszeres arany; v.j.n.; 1683; Resch. 2.

- *II. Rákóczi Ferenc (1703-1711)*
  - 53. Hússzoros aranyérem; v.j.n.; 1703; 42mm, 60,9 g;
Resch. 69/68; Daniel Warou műve
  - 54. Hússzoros aranyérem; v.j.n.; 1705; 44mm, 69,8 g;
Resch. 92.; Daniel Warou műve
  - 55. Ötszörös arany; v.j.n.; 1704

- *Temesváry Ferenc*: Díszes nyergék, lószerszámok
- *Kalmár János*: Régi magyar fegyverek
- *Hirmer*: Die Karlsruher türkenbeute

Elbasznált irodalom

Köszönetnyilvánítás	2
Előszó	3
Uralkodók egymás közt	5
Az ajándékozás történeti leírása	15
A tárgyakról	17
Epilógus	19
Tollas buzogány	20
Szablya	22
Dísztőr	28
Nyereg	30
Lótakaró	36
Kengyelpár	40
Kantár homlokrózsával	44
Szügyelő	48
Nyakládész	52
Nyomtatott és kéziratos dokumentumok	54
Kölcsönző múzeumok tárgyai	56
Felhasznált irodalom	61

Bethlen

Handwritten signature in gold ink, possibly reading "John J. ...".

